Lärarhandledning

Vem har sagt något om kärlek?
av Elaf Ali

Rekommenderas för årskurs 7–9,
gymnasiet och vuxenutbildningen.
En handledning av Anette Franzén,
lärare som föreläser om hur skolan
kan motverka hedersnormer.

Introduktion

Elaf Alis bok *Vem har sagt något om kärlek?* ger oss möjlighet att förstå hur det kan vara att växa upp i en familj som praktiserar hedersnormer. Boken förmedlar hopp om att förändring är möjlig och den kan användas i undervisningen av barn och vuxna, på lärarutbildningar och som fortbildning av skolpersonal.

Jag som har skrivit denna handledning är lärare i svenska som andraspråk och föreläsare. 2009 fick jag en ögonöppnare för vad hedersnormer innebär i praktiken i samband med att Rädda Barnens projekt *Kärleken är fri* var på min skola under en vecka. Jag har sedan dess konkretiserat hedersnormer och dess konsekvenser i undervisningen. När elever känner igen sig kan jag bekräfta det svåra och komplexa med att leva med två olika normsystem, ett hemma och ett annat i skolan, och sedan stärka dem i deras utveckling och förmedla hopp om ett liv fritt från förtryck och våld.

Första gången jag såg Elaf Ali var när hon var gäst i Nyhetsmorgon på TV4 efter Kalla Faktas granskning av oskuldskontroller hösten 2015. Sedan dess har jag följt henne i media och jag har använt texter och intervjuer av och med henne både i undervisningen och när jag föreläser. Elaf Ali visar att det är möjligt att bryta sig loss från hedersförtryck och skapa sig det liv man vill. I hennes fall har denna frigörelseprocess varit möjlig utan att bryta helt med familjen men hennes val har fått konsekvenser både för henne och andra familjemedlemmar.

Foto: Hugo Thambert

Om författaren

Elaf Ali är journalist och självbiografin *Vem har sagt något om kärlek?* är hennes debut. Hon har arbetat på Sveriges Radio, varit nyhetsuppläsare på tv, skrivit krönikor i Expressen och hon föreläser bland annat om hedersrelaterat våld och förtryck.

Elaf kom till Sverige från Irak som fyraåring 1991. Hon växte upp i en liten ort utanför Kristianstad. I mellanstadiet började Elaf förstå att hennes kompisar fick göra saker som var helt otänkbara för henne. Hon navigerade så gott hon kunde mellan hemmets och samhällets olika normsystem. Med en stark längtan efter frihet och en dröm om att bli journalist lyckades hon stegvis bryta sig loss från det osynliga fängelse som familjens hedersnormer innebar.

”Jag önskar att den här handledningen fanns när jag gick i skolan. Hedersnormer och förtryck nämndes inte en enda gång under mina år på grundskola, gymnasium eller universitet.

Jag visste inte vad jag var utsatt för. Jag visste bara att jag behandlades annorlunda och hade andra regler att förhålla mig till än mina klasskamrater. Men inte varför. Och när jag väl fick veta hade jag ingen att vända mig till eftersom ingen omkring kände till vad hedersförtryck var. Jag skämdes och kunde inte berätta för lärarna eftersom jag tänkte att de ändå inte skulle förstå.

Det bästa du kan göra som lärare för dina elever är att vara uppmärksam på signaler som kan vara tecken på förtryck och lära dig så mycket du bara kan om ämnet, så att eleven får förtroende att dela med sig. Du kan vara räddningen, för skolan är ofta en frizon för den utsatte. Kom ihåg att både tjejer och killar kan vara drabbade, och att det inte går att se utanpå vem som är i riskzonen.”

Elaf Ali, mars 2021

Lärarhandledningens innehåll

- Bokens upplägg
- Före läsning
- Varför blir pappan så arg?
- Vad leder hedersnormerna till?
- Kärlek och äktenskap
- Reflektionsverktyg
- Varningstecken och signaler
- Skolans ansvar

Bokens upplägg

Boken är uppdelad i tre delar och Elafs berättelse varvas med faktasidor och intervjuer med föräldrarna.

FÖRSTA DELEN

Jag känner ett tydligt mellanförskap och slits ständigt mellan två olika världar. Jag vill passa in i skolan, men jag kan inte göra något som riskerar bryta mot hedersnormerna. Varken hemmet eller skolan är platser där jag kan vara mig själv. (s. 63)

Vi får följa Elafs liv fram till början av gymnasietiden. I samband med att hon får mens som tioåring förändras livet drastiskt. Nu är hon en kvinna enligt föräldrarna och får inte längre vara ute och leka. Hon ska vara försiktig när hon cyklar och förbjuds att rida och använda tampong. När pappan säger till skolans personal att Elaf inte får vara med på simlektionerna går de med på det. Elaf blir mobbad och utsätts för rasism, familjen flyttar och hemma bråkar föräldrarna. Pojkar får hon inte ens prata med samtidigt som mamman börjar diskutera giftermål innan Elaf ens har börjat nian.

FAKTASIDOR

Vad är hedersnormer, s. 22–25
Ett barns rättigheter – barnkonventionen, s. 33–34
Äktenskapsförmedling, s. 73
Gift mot sin vilja, s. 74–75
Hedersförtryck i siffror, s. 86–88

ANDRA DELEN

Kommer jag kunna träffa Victor igen? Kommer jag ens att kunna prata med honom? Tänk om det är för sent och någon har sett oss, tänk om pappa får reda på det. En miljon tankar snurrar i huvudet. Jag hatar att

känna mig rädd hemma och jag hatar att jag är rädd för min egen pappa. Men jag vet att rädslan är berättigad, för han har inga gränser när han blir arg. Och jag vill inte uppleva det igen. (s. 107)

Elafs föräldrar har skiljt sig och pappan flyttar till en annan stad. På gymnasiet är Elaf en i gemenskapen och hon trivs på medieprogrammet. Hon försöker bryta sig loss på olika sätt genom att dölja saker för sin familj. Det får konsekvenser. Efter gymnasiet flyttar Elaf till Stockholm för att studera och trots att hon nu bor långt ifrån sin familj har hon svårt att känna sig helt fri.

FAKTASIDOR

Skillnaden mellan mäns våld mot kvinnor och hedersvåld, s. 117–118
Kvinnan i religionen, s. 139–143
Olika förhållningssätt i hedersstyrda miljöer, s. 152–153

TREDJE DELEN

Väl hemma börjar mamma ringa allt oftare och hon är extra trevlig. Jag känner att det är något lurt på gång. /.../ ”Nej. Jag vill inte höra vad du tror är mitt bästa när du på förhand vet att det kommer att göra mig upprörd.”

”Jag kommer säga det ändå, för jag är din mamma: Din kusin Rami som du träffade i Irak, jag tycker att du ska gifta dig med honom. Jag har pratat med hans mamma och hon tycker också att det är en bra idé.” (s. 221, 222)

Elaf har utbildat sig till journalist och återvänder för första gången till sitt födelseland Irak med sin pappa. Hon reflekterar över skillnader mellan Sverige och Irak och beskriver sina släktingars liv och villkor. Trots att hon öppet har gjort motstånd i flera år mot att låta föräldrarna och släkten arrangera hennes äktenskap fortsätter de prata om giftermål och hon får återkommande förslag på lämpliga kandidater att gifta sig med.

FAKTASIDOR

Individ- och kollektivsamhällen, s. 178–179
Killars dubbla roller, s. 200–202
Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter – en del av de mänskliga rättigheterna, s. 218

Före läsning

Väck elevernas nyfikenhet genom att visa bokomslaget och ställ frågor. Vem är tjejen på bilden? Var kommer hon ifrån? Vad är hennes sysselsättning? Boken heter *Vem har sagt något om kärlek? Att bryta sig loss från hedersförtryck*. Vad tror du den handlar om? Vad är hedersförtryck? Be eleverna söka fakta om Elaf Ali på internet som ni sedan kan sammanställa tillsammans.

Varför blir pappan så arg?

En kväll ringer telefonen. Det är en kille och pappan svarar. I familjer som praktiserar hedersnormer är det av största vikt att ogifta tjejer ska leva i kyskhet och relationer med killar är strängt förbjudna. Vet eleverna vad hedersnormer innebär? Läs prologen, s. 7–9, och diskutera frågorna nedan.

- Varför blir pappan så arg på Elaf?
- Pappan kallar henne äcklig hora, varför då?
- Vad innebär det att Elafs storebror ljuger för pappan?
- Elaf tänker att hon aldrig ska prata med en kille igen, varför?
- Elaf förstår att hon hade tur och att kvällen hade kunnat sluta hur som helst. Vad menar hon, på vilka sätt hade kvällen kunnat sluta?

Vad leder hedersnormerna till?

Läs ”Vad är hedersnormer” s. 22–25

Låt eleverna skriva ner exempel på hedersnormer i punktform. Leta efter konkreta exempel på hur hedersnormerna visar sig i Elafs liv med hjälp av citat från boken med sidhänvisningar. Låt eleverna redovisa muntligt eller skriftligt.

Exempel på hedersnormer:

- En tjej ska leva i kyskhet tills hon gifter sig
- Killar ska kontrollera sina kvinnliga släktingar
- Pappan bestämmer i familjen
- Bryter man mot normerna kan man bli utfryst, hotad, misshandlad och i extrema fall mördad

Kärlek och äktenskap

Elaf utsätts för påtryckningar från sina föräldrar och släktingar att hon ska gifta sig. På olika sätt gör Elaf motstånd och hon försöker köpa sig tid. Be eleverna ge exempel på familjens och släktens påtryckningar och på Elafs motstånd. Skriv citat med sidhänvisningar.

Läs ”Äktenskapsförmedling” och ”Gift mot sin vilja” på s. 73–75 i boken.

I kartläggningen UNG 018 som gjordes i Uppsala av TRIS (Tjejers rätt i samhället) fick elever i årskurs 9 våren 2018 frågan ”Om du skulle ha en kärleksrelation med någon som din familj eller släkt inte accepterar, vad tror du skulle hända?” Svarsalternativen var:

- Inget speciellt kommer hända
- De skulle försöka få mig att göra slut på relationen
- De skulle tvinga mig att förlova mig eller gifta mig
- De skulle frysa ut mig, kasta ut mig, stänga in mig eller skicka iväg mig
- De skulle tvinga mig att göra en oskuldskontroll
- De skulle hota eller skada mig
- De skulle hota eller skada den jag har en kärleksrelation med
- Annat (med möjlighet till egen beskrivning)
- Jag vet inte

Låt eleverna diskutera hur de tror Elaf skulle ha svarat på frågan när hon gick i årskurs 9? Hur tror de att hennes storebröder skulle ha svarat?

Ladda ner kartläggningen UNG 018 gratis på www.tris.se/publikationer och visa eleverna resultatet i Figur 2 Flickors svar (s. 24) och Figur 3 Pojkars svar (s. 26). Svaren redovisas utifrån hur eleverna har svarat på frågan om de förväntas vänta med sex tills de gifter sig (Oskuldskravs-grupp) eller inte (Kontrollgrupp). Be eleverna diskutera resultatet som presenteras i stapeldiagrammen. Ser de samband? Kan de dra några slutsatser?

Reflektionsverktyg

PMI – PLUS MINUS INTRESSANT

PMI är ett tankeverktyg framtaget av Edvard de Bono som kan användas för att lära oss tänka mer kreativt och motverka att vi fastnar i gamla tankemönster. För att göra en PMI ska du först välja något du vill utforska. Till exempel vad dina elever tänker och tycker om att Elaf inte fick umgås med killar. Föräldrarna var rädda för att andra skulle se henne som en dålig tjej och för att hon skulle bli kär och inleda en otillåten relation.

Eleverna ska ha varsitt papper som de delar i tre kolumner. Skriv överst P (plus) som rubrik i första, M (minus) i andra och I (intressant) i tredje

kolumnen. De ska skriva ner allt de tänker på under varje rubrik, under en bestämd tid, enligt dina instruktioner. Först allt de kommer på som är bra och positivt med att Elaf inte får umgås med killar under P. Sedan allt som är dåligt och negativt under M och slutligen ska de skriva vad de tänker och tycker om detta, helt fritt, under I. Jag brukar använda två minuter till varje kolumn och då tar skrivandet i övningen sex minuter plus tiden för mina instruktioner och elevernas frågor. När de skrivit i alla tre kolumner kan eleverna berätta för varandra i par eller mindre grupper vad de har skrivit, en kolumn i taget. Avslutningsvis kan ni ha en gemensam genomgång i helklass.

Eleverna brukar uppskatta att göra PMI. Inte sällan upptäcker de en ny tanke eller åsikt och ibland kan de ifrågasätta något som de tidigare var fast övertygade om.

SKRIV BREV

Det finns ett dagboksinlägg på s. 114 som Elaf skrev dagen efter en hemsk händelse som finns beskriven i kapitel 11. Inlägget kan fungera som ett brev från Elaf till dina elever. Hon undrar bland annat varför hon är fängslad i ett fritt land och varför hennes bror får ha flickvän medan hon inte ens får prata med en kille utanför skolan. Elaf avslutande ord är ”Jag hatar mitt liv”. Be eleverna skriva ett svar till Elaf.

Att låta eleverna skriva brev till författaren eller valfri annan person i boken är ett effektivt sätt att få syn på elevernas förståelse för en annan persons situation och perspektiv. Du kan få värdefull information i elevernas brevsvar, upptäcka teman att diskutera vidare och få frågor som kan besvaras i eller utanför klassrummet.

Varningstecken och signaler

Skolan både svek och diskriminerade Elaf när de accepterade pappans krav på att hon inte skulle vara med på simlektionerna. Det är viktigt att skolan inte behandlar elever, personal och vårdnadshavare olika utifrån exempelvis etnicitet, kön och religion. Skolpersonal behöver vara uppmärksamma på varningssignaler för utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck, men det är inte elevernas ansvar att ge signaler som skolpersonalen förstår. Trots att Elaf absolut inte ville visa för någon hur hon hade det fanns varningssignaler skolan skulle kunnat ha uppfattat och sedan agerat utifrån. Nedan kommer några exempel:

- Pappan kräver att Elaf inte ska vara med på simundervisningen längre för att hon inte ska visa sin kropp för killarna och manlig personal. (s. 21)
- Elaf berättar för sin lärare som dagen innan har berättat hur barn blir till att Elafs mamma säger att läraren ljuger. (s. 29–30)
- Elafs pappa skriver inte under lappen för att godkänna att hon ska få sova över en natt på lägerskolan i mellanstadiet. (s. 31) Det framkommer inte i boken hur detta slutade. Fick hon åka hem och sova eller fick hon inte vara med alls?
- Elaf berättar för en lärare på gymnasiet att hon inte får dansa magdans på en teaterscen. (s. 120)

Skolans ansvar

För att kunna skydda barn och unga från att bli bortförlovade, bortgifta eller utsatta för påtryckningar att de ska gifta sig behöver alla som arbetar i skolan förstå problematiken och känna till lagstiftningen mot barn- och tvångsäktenskap. 1 juli 2014 kom lagstiftningen mot brotten äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa. Lagskyddet har sedan dess förstärkts i omgångar, nu senast 1 juli 2020 då brottet

barnäktenskap infördes och socialnämnden kan utfärda tillfälliga utreseförbud för att skydda barn som riskerar att föras utomlands för att ingå äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. Informera elever och vårdnadshavare om lagstiftningen och se till att det ingår i skolans systematiska kvalitetsarbete att göra det. Skolan ska tydligt signalera att vårdnadshavarna har en skyldighet att skydda sina barn från äktenskap och äktenskapsliknande förbindelser. Detta ska även tas upp i undervisningen eftersom elever som lever med strikta hedersnormer vet att i deras familj är hedern viktigare än samhällets lagar och de kan därför uppleva att rättigheter och lagar inte gäller dem. Alla, oavsett bakgrund, ska känna till sina rättigheter och att lagarna även gäller i hemmen.

Länsstyrelsen i Östergötland har tagit fram informationsfilmer, affischer och tryckt material på olika språk som kan laddas ner gratis på www.hedersfortryck.se.

När skolan upptäcker eller misstänker att en elev är utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck ska det göras en orosanmälan till socialtjänsten. Tala om att oron rör hedersrelaterat våld och förtryck. Glöm inte att killar också kan vara utsatta, de kan till exempel vara tvungna att använda våld mot en syster eller kusin, riskera att bli bortgifta eller föras utomlands på uppfostringsresor. För att hantera hedersärenden krävs goda kunskaper om heder och skolan behöver samverka med socialtjänst och polis. Ta alltid hjälp av sakkunniga utifrån ifall det inte finns personal med goda kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck på skolan. Det finns olika stödtelefoner dit yrkesverksamma kan ringa:

- Nationella kompetensteamet, Länsstyrelsen Östergötland, www.hedersfortryck.se, tel 010-223 57 60
- TRIS, Tjejers rätt i samhället, www.tris.se, tel 0774-40 66 00
- Riksorganisationen Glöm aldrig Pela och Fadime, www.gapf.se, tel 070-000 93 28

Om du känner dig osäker på hur din skola och kommun hanterar hedersärenden ska du ta upp det med din rektor och hänvisa till Skolverkets stödmaterial ”Hedersrelaterat förtryck och våld – skolans ansvar och möjligheter” (2018).

I hedersärenden är våldsutövarna samma personer som ska stå för omsorgen om den utsatte och hedersvåldet är som regel sanktionerat av kollektivet. Kontakta därför aldrig någon i familjen eller släkten om du misstänker eller vet att det handlar om heder. Riskbedömningar behöver göras av personer med spetskompetens om heder, i varje enskilt fall. Skolans uppgift är att upptäcka utsatthet och anmäla oro till socialtjänsten och brott till polisen. Socialtjänsten utreder ärenden och ger skydd. Polisen utreder brott.

TIPS!

Lär dig mer om hedersrelaterat våld och förtryck genom att lyssna på OrigoPodden. Origo är ett resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck i Stockholms län. I podden tas viktiga aspekter upp tillsammans med olika gäster, till exempel äktenskapstvång, att leva dubbelliv, hemliga relationer, sexualitet, att bli kvarhållen utomlands mot sin vilja och om att förebygga hedersrelaterat förtryck.

Anette Franzén, mars 2021